
Warsztaty prawnicze

PRAWO RZYMSKIE

---

tablice chronologiczne
łacińskie maksymy prawnicze, rozbudowane
o odniesienia do współczesności
kazusy z komentarzami

Wojciech Dajczak
Tomasz Giaro
Franciszek Longchamps de Bérier

Projekt układu typograficznego:

Parastudio
www.parastudio.pl

Projekt okładki:

Parastudio
www.parastudio.pl

Redakcja:

Agnieszka Kaszok, Agnieszka Duda

Skład i łamanie:

MIG
Piotr Hrehorowicz
Małgorzata Punzet
Inter Line SC

© Copyright by Wydawnictwo Od.Nowa Sp. z o.o. 2013

Wydanie 2

ISBN 978-83-64427-00-8

Wydawnictwo Od.Nowa Sp. z o.o.

43-300 Bielsko-Biała

ul. Mieszka I 38

e-mail: biuro@wydawnictwo-odnowa.pl

www.wydawnictwo-odnowa.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Wykaz skrótów	7
Rozdział 1. Historia i tradycja prawa rzymskiego	9
1.1. Tablice synoptyczne (<i>Tomasz Giaro</i>)	9
1.2. Łacińskie maksymy prawnicze (<i>Wojciech Dajczak</i>)	15
Rozdział 2. Kształtowanie i ochrona praw prywatnych	37
2.1. Kształtowanie praw prywatnych – czynności prawne (<i>Tomasz Giaro</i>)	37
2.1.1. Czynności abstrakcyjne	37
2.1.2. Motyw a warunek i polecenie	39
2.1.3. Wykładnia czynności prawnych	40
2.1.4. Wady czynności prawnych	43
2.1.5. Konwalidacja i konwersja	47
2.1.6. Zastępstwo przy czynnościach prawnych	50
2.2. Ochrona praw prywatnych (<i>Franciszek Longchamps de Bérier</i>)	55
2.2.1. Ochrona praw prywatnych – schemat	55
2.2.2. Ochrona pretorska	55
2.2.2.1. Interdykty restytutoryjne	56
2.2.2.2. Interdykty ekshibitoryjne	58
2.2.2.3. Interdykty prohibitoryjne	59
2.2.3. Trzy formy procesu rzymskiego	62
2.2.4. Rodzaje powództw procesu legisakcyjnego	62
2.2.5. Proces formularny: typy skarg i przykłady formuł	63
2.2.5.1. Formuły w kwestiach preiudycjalnych	63
2.2.5.2. Skargi cywilne	64
2.2.5.3. Skargi pretorskie	69
Rozdział 3. Osoby i rodzina	73
3.1. Prawo osobowe (<i>Tomasz Giaro</i>)	73
3.1.1. Zdolność prawna osób fizycznych	73
3.1.2. Zdolność do czynności prawnych	78
3.1.3. Czynność prawna kulejąca	79
3.1.4. Zdolność do nabycia posiadania	80
3.1.5. Osoby prawne korporacyjne	81
3.1.6. Osoby prawne fundacyjne	82
3.2. Rodzina (<i>Franciszek Longchamps de Bérier</i>)	83
3.2.1. Władza ojcowska	83
3.2.2. Małżeństwo	85
3.2.2.1. Posąg	85
3.2.2.2. Skutki majątkowe małżeństwa	87
3.2.3. Piecza prawna: opieka i kuratela	90
3.2.3.1. Opieka a kuratela	90
3.2.3.2. Typy kurateli	90
Rozdział 4. Spadki (<i>Franciszek Longchamps de Bérier</i>)	91
4.1. Główne zasady prawa spadkowego	91
4.2. Treść testamentu	91
4.2.1. Ustanowienie dziedzica	91
4.2.2. Substytucja pospolita	96
4.2.3. Substytucja pupilarna	100
4.2.4. Wydziedziczenie	104
4.2.5. Legaty	106
4.2.6. Fideikomis	114
4.2.7. Kodycyle	116
4.2.8. Klauzula kodycylna	117

4.2.9. Wyzwolenia	118
4.2.10. Przykłady rozrządzeń	120

Rozdział 5. Posiadanie i prawa rzeczowe (Tomasz Giaro)	121
5.1. Posiadanie	121
5.1.1. Nabycie i utrata posiadania	121
5.1.2. Ochrona posiadania	129
5.2. Własność	132
5.2.1. Pochodne nabycie własności	132
5.2.2. Zasiedzenie	137
5.2.3. Pierwotne nabycie własności	142
5.2.4. Ochrona własności	145
5.3. Prawa na rzeczy cudzej	152
5.3.1. Służebności gruntowe	152
5.3.2. Służebności osobiste	159
5.3.3. Emfiteuza i <i>superficies</i>	163
5.3.4. Zastaw	165

Rozdział 6. Zobowiązania (Wojciech Dajczak)	171
6.1. Pojęcie zobowiązania	171
6.2. Źródła, historyczny rozwój i systematyka zobowiązań	172
6.2.1. Źródła zobowiązań	172
6.2.2. Zobowiązania <i>ex contractu</i>	173
6.2.3. Nominalizm kontraktowy	174
6.3. Konkurencja skarg <i>in personam</i>	176
6.4. Poszerzanie zakresu ochrony prawnej (<i>actio utilis</i>)	178
6.5. Ekonomiczna racjonalność jako czynnik rozwoju prawa zobowiązań	180
6.5.1. Ułatwianie obrotu dobrami majątkowymi	180
6.5.1.1. Umorzenie zobowiązania i przekaz	180
6.5.1.2. Przelew wierzytelności	181
6.5.1.3. „Realny” charakter kontraktu pożyczki	183
6.5.1.4. Ogólne warunki umów	184
6.5.1.5. Świadczenie na rzecz osoby trzeciej	185
6.5.1.6. Sprzedaż rzeczy nieistniejącej w chwili zawarcia kontraktu	186
6.5.2. Poszukiwanie rozsądnego ekonomicznie rozkładu ryzyka kontrahentów	187
6.5.2.1. W poszukiwaniu równowagi pomiędzy ryzykami i korzyściami stron kontraktu	187
6.5.2.2. Określenie stref ryzyka stron kontraktu	189
6.6. Zasada sprawiedliwości jako czynnik rozwoju prawa zobowiązań	192
6.6.1. Wina jako przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej	192
6.6.1.1. Budowanie wzorców staranności kontrahenta	192
6.6.1.2. Precyzowanie pojęcia winy akwiliańskiej	194
6.6.2. Zasady ustalania odszkodowania	197
6.6.3. Rozszerzanie odpowiedzialności poza granice winy	199
6.6.4. Likwidacja przypadków bezpodstawnego wzbogacenia	202
6.6.5. Słuszność a zakres swobody interpretacji	205

Wstęp

Oddawane do rąk czytelnika „Warsztaty prawnicze – prawo rzymskie” zaplanowaliśmy nie tylko jako pomoc w wykładzie, prowadzonym na podstawie wydanego przez PWN podręcznika „Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego”. Nie chcieliśmy, aby służył wyłącznie jako zeszyt ćwiczeń w dydaktyce, prowadzonej na pierwszych latach wydziałów prawa i administracji. Opracowaliśmy go jako autonomiczny przewodnik dla zainteresowanych proponowaną w nim tematyką. Wobec licznych, docierających do nas opinii mamy uzasadnioną nadzieję, że sięgną po „Warsztaty prawnicze” aplikanci i praktycy, wspominający z przyjemnością i z uznaniem prawo rzymskie ze swych studenckich lat. Ufamy, że propozycja zawarta w książce będzie uznana za przystępną przez nie-prawników, którzy chcieliby poznać jedną z trzech podstaw europejskiej cywilizacji. Na wydziałach prawa i administracji „Warsztaty prawnicze” przydadzą się w prowadzeniu zajęć z dwóch przedmiotów objętych programami studiów prawniczych: prawo rzymskie i łacińska terminologia prawnicza. W dydaktyce prawa rzymskiego ma pomóc w animacji ćwiczeń z tego przedmiotu jako dyskursu o społecznej funkcji prawa prywatnego, o leżących u jego podstaw wartościach, o sensie i granicach kontynuacji prawa. Prawo rzymskie stanowi jeden z najbogatszych w dziejach ludzkości obszarów doświadczenia, pozwalających na tego rodzaju dyskusję, a przedstawione w „Warsztatach prawniczych” kazusy nie zostały wymyślane współcześnie i na potrzeby nauczania na I roku prawa. Pochodzą z wystarczająco i dla nas bogatej skarbnicy, jaką stanowią rzymskie źródła prawnicze, a zwłaszcza „Digesta” justyniańskie. Prócz typowo szkolnych przykładów, używanych przez jurystów głównie jako ilustracja i komentarz, daje się znaleźć wiele bardzo złożonych kontrowersji. Szeroka dyskusja rzymskiej jurysprudencji nad nimi nie pozwala oczekiwać, że istnieje tam tylko jedno właściwe rozwiązanie, które można by następnie egzekwować od studentów. „Warsztatów prawniczych” nie zbudowaliśmy wszelako jako zbioru tekstów, które miałyby dać pełny obraz prawa antycznego Rzymu. Ze wskazanego doświadczenia wybraliśmy przypadki, które – naszym zdaniem – ułatwią studentom zrozumienie podstawowych pojęć prawa prywatnego i kwestii kluczowych w ramach wskazanego dyskursu. Tak zorientowany wybór kazusów opiera się na czytelnych osiach.

Dostępne czytelnikom w wielu zbiorach przedstawienie łacińskich maksym prawniczych rozbudowaliśmy o odniesienia do współczesności. Staraliśmy się też zaznaczyć, że są stosunkowo często wykorzystywane w argumentacji prawniczej, a właściwe im treści niejednokrotnie znajdują kontynuację w kodyfikacjach cywilnych. Wskazane ujęcie prezentacji łacińskich maksym wydają się czynić „Warsztaty prawnicze” szczególnie użytecznym w dydaktyce z zakresu przedmiotu łacińska terminologia prawnicza, którego podstawowym celem jest przedstawienie jej obecności i użyteczności w dzisiejszym języku prawniczym.

Prawo spadkowe z kolei pokazujemy z perspektywy wykładni ostatniej woli zmarłego wobec zmiany okoliczności, do jakich doszło już po śmierci testatora: przewidywanych przez niego i nieprzewidywanych. Natomiast w kazusach ze zobowiązań powinno być widać nawet kilka osi. Po pierwsze, rozwój zakresu ochrony prawnej w rzymskich zobowiązaniach mimo dogmatycznych ograniczeń, jakie wynikają z nominalizmu kontraktowego i deliktowego oraz łączenia uprawnień z przyznaniem odpowiedniej skargi. Po drugie, przekonanie, że zasada sprawiedliwości wymiennej, formułowana też w słowach *suum cuique tribuere*, jest fundamentem i jednym z podstawowych drogowskazów rozwoju prawa prywatnego w naszej tradycji prawnej. Prawo zobowiązań, ale też prawo rzeczowe daje plastyczne przykłady takiej ewolucji. Po trzecie pogląd, że prawo prywatne – a w szczególności prawo obligacyjne – ma za cel pomagać w porządkowaniu i rozwiązywaniu spraw życia codziennego. Dlatego dogmatyczny kształt zobowiązań łączy się z poszukiwaniem efektywnych ekonomicznie, użytecznych w praktyce rozwiązań. Po czwarte myśl, że jednym z odwiecznych problemów prawa prywatnego, znajdującym szereg czytelnych przykładów na obszarze zobowiązań jest poszukiwanie równowagi między zasadą sprawiedliwości a ekonomiczną racjonalnością oraz przewidywalnością prawa.

Autonomiczna jurysprudencja znana jest tylko prawu rzymskiemu, w którym wykładnia stanowiła kolektywne dzieło rozciągniętej w czasie wspólnoty prawników. Toteż jednym z głównych celów naszej książki jest pokazanie pracy prawnika. W Rzymie polegała ona na wykładni istniejącej wykładni, poddawanej stałej aktualizacji przez nowe generacje prawników. Ich dzieła stawały się źródłem prawa, jednak o charakterze raczej perswazyjnym niż imperatywnym. Metody pracy jurysprudencji udaje się poznać tylko na przykładzie konkretnych rozwiązań, a więc wspomnianych wyżej kazusów. Dlatego właśnie ich omówienie oraz wskazanie antycznych, a przede wszystkim współczesnych odniesień, stanowi podstawę konstrukcyjną nowych „Warsztatów prawniczych”. Mamy nadzieję, że czytelnik łatwo dostrzeże, dlaczego jurysprudencja stała się zbiorowym ustawodawcą, który wszelako zamiast rozkazywać – dyskutował. Ponieważ zaś traktujemy prawo rzymskie przede wszystkim jako dorobek myśli prawniczej, szczegółowe rozważenie przynajmniej wybranych kontrowersji i prześledzenie niektórych debat jurysprudencji pozwoli – jak sądzimy – pokazać, o jakie wartości w prawie może chodzić i jak prawo służy ich realizacji.

Chcemy, aby wykorzystanie „Warsztatów prawniczych” w ramach ćwiczeń z prawa rzymskiego pomogło w formowaniu takiego myślenia o prawie prywatnym, jakie zdaje się nieodzowne współcześnie, to znaczy w czasach gwałtownych przemian kulturowych, technologicznych i społecznych, którym towarzyszą prace, zmierzające do zbudowania ponadnarodowych zasad i zbiorów prawa prywatnego. Przyjęciu takiej perspektywy spojrzenia na prawo rzymskie ma właśnie pomóc powiązanie problemów podjętych niegdyś w prawie rzymskim z ich rozwiązaniami w wybranych kodyfikacjach cywilnych; gdy zaś to możliwe źródłowo – również w *Common Frame of Reference*, czyli najnowszym projekcie harmonizacji prawa prywatnego w Europie.

Dla ułatwienia lektury wszędzie zamieszczono parafrazy tekstów oryginalnych kasusów, dyskutowanych przez rzymskich jurystów. Istota tych parafraz polega na oddaniu sensu rzymskiego tekstu w formie językowej najbliższej współczesnemu językowi prawniczemu. W tym zakresie zawarte w „Warsztatach prawniczych” parafrazy łacińskich tekstów wspomagają dostępne tłumaczenia rzymskich źródeł prawnych na język polski. Oczywiście, szersze sięgnięcie do dorobku w zakresie tłumaczenia rzymskich tekstów prawnych może wzbogacić pracę z niniejszym zbiorem. Jego układ jest następujący. Główne źródło przytaczamy w środkowej kolumnie. Po lewej stronie określamy problem prawny, a poniżej wskazujemy inne starożytne źródła, nazywane pokrewnymi. W prawej kolumnie jest miejsce na komentarz, po którym mogą nastąpić odniesienia do współczesnych regulacji kodeksowych.

Bardzo dziękujemy za uwagi i komentarze, które pomogły nam przygotować „Warsztaty prawnicze – prawo rzymskie”. Pochodziły głównie od doktorantów i studentów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Uniwersytetu Warszawskiego. Za szczególnie wnikliwą lekturę wdzięczni jesteśmy doktor Paulinie Świącickiej.

Wojciech Dajczak

Tomasz Giaro

Franciszek Longchamps de Bérier

DLA KOGO WARSZATY?

Dla studentów prawa, chcących poszerzać swoją wiedzę ponad program obowiązujący na studiach.

2.1.5. Konwalcja i konwersja

Problem prawny	Parafraza tekstu	Komentarz
<p>Konwalcja sprzedaży dokonanej przez niewłaściciela. Ochrona własności (odeślanie)</p> <p>Źródła pokrewne</p> <p>D. 21.3.2 (Pomponiusz w ks. 2 „Komentarza do Plaujusza”): Kupiłeś od Tycjusza grunt, który był własnością Semproniusza, i po zapłaceniu ceny grunt ten został ci wydany. Następnie Tycjusz stał się dziedzicem Semproniusza, po czym tenże grunt sprzedał i wydał Mewiuszowi. W tej sytuacji Julian uważa za słusniejsze (aequius), by pretor chronił ciebie. Albowiem gdyby nawet sam Tycjusz zgądał cię o wydanie gruntu, oddałbyś go za pomocą zarzutu, a gdyby to Tycjusz posiadał, wytoczyłbyś przeciw niemu actio Publiciana.</p> <p>D. 6.1.72 (Ulpijan w ks. 16 „Komentarza do edyktu”): Kupiłeś od Tycjusza grunt, który był własnością Semproniusza, i po zapłaceniu ceny został ci on wydany. Następnie Tycjusz stał się dziedzicem Semproniusza, po czym tenże grunt sprzedał i wydał Mewiuszowi. Julian uważa za słusniejsze (aequius), by lepszą pozycję przyznać tobie. Albowiem gdyby nawet sam sprzedawca zgądał tej rzeczy od ciebie, oddałbyś go za pomocą zarzutu. Lecz jeśli on posiada, a ty skarżysz, przeciw zarzutowi własności (exceptio domini) zastosujesz replikację.</p> <p>D. 13.2.61 (Quintus) w ks. 3 „Zagadnień”: Zastawiłeś cudzą rzecz (res aliena), a następnie zostałeś jej właścicielem. Wierzyciel otrzyma więc zastawianą skargę analogiczną (utilis actio pignoratitia). Nie można natomiast powiedzieć tego samego, gdy zostaną dziedzicem Tycjusza, który rzecz zastawił bez mej woli.</p>	<p>D. 44.4.4.32 (Ulpijan w ks. 66 „Komentarza do edyktu”): Kupiłeś od Tycjusza grunt, który był własnością Semproniusza, i po zapłaceniu ceny grunt ten został ci wydany. Następnie Tycjusz stał się dziedzicem Semproniusza, po czym tenże grunt sprzedał i wydał Mewiuszowi. W tej sytuacji Julian uważa za słusniejsze (aequius), by pretor chronił ciebie. Albowiem nawet wtedy, gdyby gruntu domagał się od ciebie sam Tycjusz, odpartbyś go za pomocą albo zarzutu procesowego opartego na fakcie (exceptio in factum) albo zarzutu podstępnie (exceptio doli). Natomiast gdyby to on był posiadaczem, a ty pozwoliłbyś go za pomocą actio Publiciana, przeciw jego zarzutowi, że grunt nie jest twoją własnością (si non suus esset), możesz replikować, z czego wynika, że sprzedał on ponownie grunt, którego już nie miał w swym majątku (in bonis).</p> <p>D. 21.3.1pr.-1 (Ulpijan w ks. 76 „Komentarza do edyktu”): Zdaniem Marcellusa gdy sprzedasz cudzy grunt, a po tym jak stał się on twoją własnością, domagasz się wydania go, twoja windykacja zostanie słusznie (recte) odparta za pomocą zarzutu rzeczy sprzedanej i wydanej (exceptio rei venditae et traditae) § 1. To samo należy powiedzieć, gdy właściciel gruntu zostanie dziedzicem sprzedawcy.</p>	<p>W razie nabycia rzeczy spornej przez obie strony od tego samego niewłaściciela prawicy chroni zawsze tego, komu rzecz wydano wcześniej. Poza Ulpijanem (D. 44.4.4.32) taką decyzję Juliana przekazują Pomponiusz (D. 21.3.2) i jeszcze dwukrotnie tenże Ulpijan (D. 6.1.72; D. 6.2.9.4). Podobnie ostrzega Neraeus (D. 19.1.31.2). Mimo, że z uwagi na zasadę nemo iuris zbyć rzecz przez niewłaściciela nie przerosi w Rzymie własności, decyzja Juliana zdradza pewne podobieństwo do konstrukcji nabycia pochodnego, gdyż zakłada, że niewłaściciel, który rzecz już raz – nieskutecznie – zbył, nie może dokonać następnego alienacji. Sytuacja komplikuje się w przypadku omawianym przez Ulpijana (D. 44.4.4.32), jaki i w tekstach pokrewnych Pomponiusza (D. 21.3.2) i tegoż Ulpijana (D. 6.1.72): w czasie między oboma umowami sprzedaży zbywca staje się dziedzicem właściciela, a więc i właścicielem gruntu. Julian traktuje go, jak właściciela kwirytarnego, który zbył res mencijsi nieformalnie, w związku z czym nie ma jej już w swym majątku (in bonis). W wyniku dziedziczenia sprzedaż dokonana przez niewłaściciela podlega zatem w sferze prawa pretorskiego uzdrowieniu (konwalcji). Nawet gdyby Tycjusz następnie mancyponował grunt na rzecz Mewiusza, własność pretorska osoby „ty” wyparłaby własność kwirytarną, nabytą formalnie przez Mewiusza. Podobnie zdaje się rozstrzygać Marcellus (D. 21.3.1pr.). Według Papiniana (D. 19.2.1) identyczny skutek uzdrawiający wywiera późniejsze nabycie własności w przypadku zastawienia rzeczy cudzej.</p> <p>Dalszy rozwój</p> <p>Konwalcję zbliżoną do zaproponowanej przez Marcellusa (D. 21.3.1pr.) ma prawo austriackie (§ 366 ABGB), niemieckie (§ 185 zd. 2 BGB) i greckie (art. 239 GKC).</p>

analizowany problem prawny ze wskazaniem źródeł pokrewnych

komentarz i odniesienia do współczesnych regulacji kodeksowych

główne źródło

Rozdział 2. Kształtowanie i ochrona praw prywatnych warsztaty prawnicze 47